

KRISTIAN GERNER:

Georgien och Sovjetunionens framtid

Precis som i Baltikum, Ukraina, Vitryssland och Moldavien har under de senaste två åren en politisk mobilisering ägt rum i Georgien.

Både Baltikum och Transkaukasien har lidit inte bara av politisk terror från Moskva utan även av en kolonialistisk ekonomisk politik som har skadat inhemska materiella och miljömässiga intressen. Georgien är dock i motsats till Estland extremt mångnationellt. Georgierna känner sig inte bara hotade av ryssarna utan lever även i allvarliga konflikter med inhemska minoriteter.

Utvecklingen i Georgien är typisk för den sovjetiska framtiden – så länge man alls kommer att kunna tala om något sovjetiskt, skriver Kristian Gerner.

I april kom sovjetrepubliken Georgien i fokus för massmediernas intresse. Med giftgas och skarpslipade spadar gick KGB:s gränstrupper lös på civilbefolkningen i Tbilisi i samband med nationella demonstrationer. Lokala polismän, som försökte skydda sina landsmän, blev också misshandlade.

Gorbatjov har väckt politiken till liv i det ryska imperiet. Politiseringen har inte begränsats till ekonomin, brödfrågorna. Den rör även anden, frihetslängtan. Båda dimensionerna av det politiska livet har kanaliserats i etniska kategorier. I de icke-ryska unionsrepublikerna framträder de ryssfientliga strömningarna öppet. Samtidigt växer nationella motsättningar inom republikerna. Våren 1988 gällde det armenierna i Azerbajdzjan. Våren 1989 gäller det abchazerna i Georgien. I samband med den nittonde partikonferensen sommaren 1988 krävde ledande partifolk i den Abchaziska autonoma republiken att området skulle lösgöras från Georgien. I mars i år följdes initiativet upp av Abchaziens styresmän, vilka i en skrivelse till sovjetregeringen krävde att Abchazien skulle bli en självständig sovjetrepublik. Detta ledde till georgiska protestdemonstrationer i Tbilisi.

En etnisk mosaik

Endast 17% av befolkningen i Abchazien är abchazer. Georgierna, vilka utgör 44%, anser sig diskriminerade. 1978 klagade abchazerna över georgiskt förtryck. Då genomfördes vissa förändringar till förmån för abchaziskt språk och kultur. Nu klagar istället georgierna över, att de hindras från att bygga bostäder och inte får använda sitt språk i det offentliga livet. Georgiska historiska minnesmärken för-

Kristian Gerner är fil dr i statskunskap.

störs och georgiska orsnamn byts ut mot abchaziska.

Precis som i Baltikum, Ukraina, Vit-Ryssland och Moldavien har under de senaste två åren en politisk mobilisering ägt rum i Georgien. Här finns dock osedvanligt många konfliktytor, eftersom republiken är extremt etniskt splittrad. Där finns ett sjuttio-tal olika folkgrupper. (I Sovjetunionen som helhet talas c:a 130 olika språk). C:a 70% av befolkningen i Georgien på fem miljoner är georgier. Sovjetiska undersökningar visar, att endast 28% av dessa behärskar "språket för mellanfolklig kommunikation", d v s ryska. 10% använder ryska i vardagslivet, 20% i arbetslivet. Ungefär 80% betraktar Georgien, inte Sovjetunionen, som sitt fosterland. Jämte esterna är georgierna det folk i Sovjetunionen, där alla samhällsklasser visar störst intresse för folkets förflutna. Deras favoritläsning är historiska romaner (ryssarnas favoritlektyr är krigsskildringar). Etnologer från Moskva på fältarbete i Georgien för några år sedan blev överraskade över att georgierna kände till sin historia så väl och var så stolta över sina kulturpersonligheter. Det borde inte vara så, om den sovjetiska utbildnings- och informationspolitiken hade givit avsett resultat. Etnologerna konstaterar nämligen, att ett så djupt och omfattande historiskt minne inte kan växa fram på grundval av innehållet i grundutbildningen i historia och litteratur och vad som står och sägs i massmedia. Det måste ha utvecklats hos familjen, i släkt- och vänkretsen. Den kulturella sovjetiseringen har misslyckats. Trängda mellan sina minoriteter och de ryska herrarna har georgierna bevarat sin nationella självkänsla.

Miljö och natur politiseras

Som ett led i ansträngningarna att minska ryssarnas höga alkoholförbrukning införde Gorbatjov inte bara strängare försäljnings- och serveringsbestämmelser. Han lät även sätta in schaktbladstraktorer i Georgiens (och Moldaviens) vingårdar. Ryssarnas alkoholproblem skulle lösas till priset av uppgivande av de sydliga folkens vinkultur. Stämningen blev inte bättre av, att påbud från Moskva om skördekampanjer lett till omfattande förstörelse av Georgiens teodlingar och att en planerad transkaukasisk järnväg och ett projekterat stort vattenkraftverk befarades komma att åsamka den georgiska naturmiljön stora skador.

Den kulturella sovjetiseringen har misslyckats.

Det levande förflutna

Georgierna har inte bara ett sällsynt gott historiskt minne. De har också upprepade gånger under sovjettiden aktualiserat sina traditioner och försökt hävda dem mot den ryska sovjetmakten. Våren 1918, under det ryska inbördeskriget, gjorde sig Georgien fritt. Republiken fick en men-sjevikisk, d v s socialdemokratisk, regering. 1920 hade emellertid bolsjevikerna segrat i Ryssland och våren 1921 gjorde Röda Armén processen kort med Georgien och de två andra transkaukasiska republikerna, Armenien och Azerbajdzjan. De tvingades in i en transkaukasisk federativ republik, som blev en del av den 1922 bildade Sovjetunionen. Kommissarien för nationalitetsfrågor, Stalin, och dennes medhjälpare Sergo Ordzjonikid-

ze, båda av georgisk härstamning men fria från känslor för sina landsmän, lät genomföra blodiga pacificeringsaktioner. Ett heroiskt men utsiktslöst uppror 1924 slutade med att en stor del av den gamla ledande klassen i Georgien utplånades. Under 1930-talet var Lavrentij Berija partichef i Georgien. Han tränade sig i den repressionsteknik som han sedan fick tillfälle att utöva i större skala under sin tid som chef för den sovjetiska säkerhetspolisen 1938–1953. I samband med att Sovjetunionen fick en ny författning 1936 upplöstes den transkaukasiska federationen och Georgien blev en sovjetrepublik. Terrorn fortsatte dock även under Stalin-konstitutionen, "världens mest demokratiska".

1944 deporterades det mesjetiska folket, anklagat för tyskvänlighet, från Georgien. I december 1951 deporterades på en enda natt 35 000 människor – mingrelier och georgier – för påstådda konspirationer mot staten. Därefter var det emellertid slut på massterrorn. Ett efterspel till Stalintiden var de massdemonstrationer som bröt ut i Tbilisi den 9 mars 1956, sedan rykten om Chrustjovs avstaliniseringstal nått Georgien. Nationalistiska studenter protesterade mot den plötsliga avglorifieringen av sovjetstatens mytologiserade ledare. Demonstrationen slogs ned med stridsvagnar och krävde dödsoffer.

Bland dem med lägre utbildning har en nostalgisk stalindyrkan dröjt sig kvar, troligen mera här än på andra ställen i Sovjetunionen. Men stalinbeundran gäller myten, inte verklighetens massmördare. De georgiska intellektuella synes inte ha något till övers för den gamle diktatorn. De nationella manifestationerna efter

1956 har inte haft stalinistiska bevelkesgrunder. De har gällt medborgerliga rättigheter samt det georgiska språket och landets kultur och natur. 1977 bildades i Tbilisi en Helsingforsgrupp. De flesta medlemmarna fängslades snart, men ett frö hade såtts. Våren 1978 kom ett brett motstånd mot förryskningsförsöken i samband med att förslaget till en ny författning för Georgien presenterades. I förslaget jämfördes ryskan med georgiskan. Efter omfattande demonstrationer den 14 april meddelade dåvarande partichefen, Eduard Sjevarnadze, att georgiska skulle förbli republikens enda statspråk. Så blev det också i den nya konstitutionen. Under 1980-talets första år förekom underjordisk nationell aktivitet, men några större manifestationer ägde inte rum förrän under 1988.

Nya organisationer

Upprinnelsen till den nuvarande nationella motståndsrörelsen i Georgien var bildandet av en informell grupp den 31 oktober 1987. Den tog namn efter Ilja Tjvtjadze, en georgisk nationalistisk politiker från 1800-talet. I samband med ett konstituerande sammanträde den 11 december presenterades ett program där man begärde att georgiskans ställning som statsspråk skulle garanteras, att miljöproblem och befolkningspolitiska frågor skulle diskuteras offentligt, att georgier skulle få göra sin militärtjänst inom republikens gränser, att den nationella ortodoxa kyrkans ställning skulle stärkas, och att dödsstraffet skulle avskaffas. I ledningen för gruppen ingick två veteraner från 1970-talets medborgarrättsrörelse, Zviad Gamsachurdia och Merab Kostava.

I mars 1988 bemötte partiledningen Tjvtjavadze-sällskapet med att bilda en konkurrerande organisation, uppkallad efter den medeltida nationalskalden Sjota Rustaveli. (Huvudgatan i Tbilisi bär för övrigt Rustavelis namn). Man lade fram ett program, som i väsentliga delar upprepade oppositionens krav. Det är politiskt betydelsefullt att de lokala myndigheterna inte reagerade bara med repression utan även med försök att ta över oppositionens program, och att det blev en kamp om vem som var mest nationell. Hela den politiska agendan i republiken hade förskjutits från det sovjetiska till det georgiska, från det gemensamma till det partikulära.

Under våren 1988 upplöstes med våld massmöten i Tjvtjavadze-sällskapets regi, dels på tioårsdagen av demonstrationen för språket den 14 april 1978, dels på sjuttioårsdagen av utropandet av det fria Georgien den 26 maj 1918.

I slutet av augusti 1988 bildades på Tjvtjavadze-sällskapets grund ett georgiskt nationaldemokratiskt parti. Det vill återupprätta en självständig georgisk stat, med demokratiskt parlamentariskt styrelseskick. I det nya partiets regi organiserades hösten 1988 demonstrationer i Tbilisi, Kutaisi och Batumi mot förstörelsen av historiska minnesmärken, brott mot de mänskliga rättigheterna och russificeringspolitiken. Man krävde att de gamla kyrkorna skulle öppnas och att oljeaffinaderiet i Batumi, som förorenade omgivningen svårt, skulle stängas.

I början av november presenterade Georgiens regering ett förslag till hur georgiskans ställning skulle stärkas i det dagliga livet på bekostnad av ryskan. Man vände sig mot den tvåspråkighet som bli-

vit regel i officiella sammanhang och förespråkade exklusiv användning av georgiskan inom partiet, regeringen, utbildningsväsendet, kulturlivet och ekonomin. Bland specifika åtgärdsförslag märktes tillverkning av skrivmaskiner med georgiska bokstäver, användning av georgiska på telegramblanketter och utgivning av telefonkatalogen på georgiska.

Den 12 november demonstrerade 100 000 människor i Tbilisi mot de föreslagna ändringarna i Sovjetunionens författning, vilka man fruktade skulle undergräva både georgiskans ställning som

---

1951 deporterades på en enda natt 35 000 människor för påstådda konspirationer.

---

statsspråk och de framtida möjligheterna att med fredliga, lagliga medel arbeta för nationellt oberoende för unionsrepublikerna. Demonstrationen skedde under den gamla trikolorn från frihetstiden och med plakat med porträtt av georgiska historiska hjältar. Man krävde, att georgiskt medborgarskap skulle införas och att republiken skulle få tillbaka områden, som den 1922 tvingades avträda till grannrepublikerna.

Den 22 november ägde en ny massdemonstration rum. Efter denna sände Georgiens Högsta Sovjet ett budskap till Gorbatsjov med protester mot författningsändringar som skulle upphäva republikernas teoretiska rätt till utträde ur unionen.

Inte något särfall

Utvecklingen i Georgien har många likheter med den i Estland. I båda fallen är det fråga om länder, vilka i samband med tsardömets fall gjorde sig fria men sedan ockuperades av tsarimperiets sovjetiska efterföljare. I båda länderna är det kollektiva historiska minnet, som starkt betonar de nationella traditionerna, mycket levande och spritt i alla samhällsklasser. De intellektuellas påminnelser om självständighetsåren vinner säkerligen anklag i vida kretsar. Både Baltikum och Transkaukasien har lidit inte bara av politisk terror från Moskva utan även av en kolonialistisk ekonomisk politik som har skadat inhemska materiella och miljömässiga intressen. Men medan ryssarna är den största minoriteten i ett annars jämförelsevis etniskt homogent Estland, är Georgien extremt mångnationellt. Georgierna känner sig inte bara hotade av ryssarna utan lever även i allvarliga konflikter med inhemska minoriteter. Förutom Abchazien, som kräver status som unionsrepublik, alternativt överflyttning till den ryska sovjetrepubliken, kan nämnas Marneuli-området, som Azerbajdzjan kan tänkas göra anspråk på.

Det på längre sikt betydelsefulla med utvecklingen i Georgien är vad man kan

kalla dominoeffekten. De politiska initiativen i Georgien är tydligt inspirerade av händelserna i Baltikum. Dessa har också påverkat en likartad utveckling i sovjetrepublikerna Moldavien, Ukraina och Vitryssland. Nu är det Ryssland som står på tur. Den 23 april hölls i Moskva en demonstration till minne av offren i Tbilisi den 9 april och som protest mot gränstruppernas brutalitet då i den georgiska huvudstaden. Under denna demonstration höjdes, troligen för första gången efter bolsjevikernas maktövertagande, den gamla ryska trikoloren. Överallt försvinner den sovjetiska röda fanan som standar och symbol. Överallt vajar istället de gamla trikolorerna, i Baltikum likaväl som i Georgien och Moskva. Frustrationen och vreden inför de ekonomiska, ekologiska och kulturella missförhållandena har nu oåterkalleligt kanaliserats i nationella motsättningar, i en politisk polarisering mellan folken i Sovjet. Gränstruppernas insatser mot demonstranterna i Tbilisi var extremt brutal, men bortsett från detta kan utvecklingen i Georgien inte kallas unik. Den är tvärtom typisk för den sovjetiska framtiden — så länge man alls kommer att kunna tala om något sovjetiskt.